

SUN'IY INTELLEKT VA TIL MADANIYATI: ZAMONAVIY
JAMIYATDA NUTQ TRANSFORMATSIYASI

Andijon davlat chet tillari instituti

Ma'rifova Ibodatoy

Ilmiy maslahatchi: Xomidova Malohat

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy jamiyatda til madaniyatiga ko'rsatayotgan ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda avtomatik tarjima tizimlari, matn generatsiya qiluvchi dasturlar, nutqni tanish va sintez qilish texnologiyalarining yozma va og'zaki nutq me'yorlariga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, sun'iy intellektdan foydalanishning ijtimoiy, madaniy va akademik oqibatlari yoritiladi. Maqolada tilshunos olimlarning nazariy qarashlari asosida nutq transformatsiyasi jarayoni izohlanadi va sun'iy intellektning milliy til rivojiga ta'siri baholanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, til madaniyati, nutq transformatsiyasi, avtomatik tarjima, diskurs, lingvistik korpus, raqamli kommunikatsiya, akademik yozuv.

XXI asr texnologik taraqqiyotning yangi bosqichini boshlab berdi. Ayniqsa, sun'iy intellekt (Artificial Intelligence – AI) tizimlarining rivojlanishi inson faoliyatining ko'plab sohalarini tubdan o'zgartirmoqda. Ta'lim, tibbiyot, iqtisod, tarjima, jurnalistika va kundalik muloqot jarayonlarida AI asosidagi dasturlardan keng foydalanilmoqda. Til jamiyatning eng muhim kommunikativ vositasi sifatida har qanday texnologik o'zgarishlarga sezgir tizimdir. Tilshunoslik tarixida yozuvning paydo bo'lishi, bosmaxonaning ixtiro qilinishi, radio va televideniye rivoji qanday katta burilish yasagan bo'lsa, bugungi kunda sun'iy intellekt ham shunday transformatsion bosqichni boshlab bermoqda.

Nemis faylasufi va tilshunosi Wilhelm von Humboldt tilni "xalq ruhining ifodasi" deb ta'riflagan. Demak, tilning har qanday o'zgarishi jamiyat tafakkuridagi

o'zgarish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellektning til madaniyatiga ta'sirini o'rganish bugungi kunning dolzarb ilmiy masalalaridan biridir.

“Sun'iy intellekt” atamasi ilk bor 1956-yilda John McCarthy tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. U AI ni “aqli mashinalar yaratish fani va texnikasi” sifatida izohlagan.

Bugungi kunda sun'iy intellektning quyidagi lingvistik yo'nalishlari faol rivojlanmoqda:

- **Natural Language Processing (NLP)** – tabiiy tilni qayta ishlash;
- **Machine Translation** – mashina tarjimasini;
- **Speech Recognition** – nutqni tanish;
- **Text Generation** – matn generatsiyasi.

Amerikalik tilshunos Noam Chomsky tilni inson ongiga xos biologik qobiliyat sifatida talqin qiladi. Uning generativ grammatika nazariyasiga ko'ra, inson til yaratish qobiliyatiga tug'ma ravishda ega. AI esa aynan shu jarayonni algoritmik modellashtirishga urinadi.

Shunday ekan, savol tug'iladi: sun'iy intellekt haqiqiy til ijodkorimi yoki inson tafakkurining texnik aksimi?

Til madaniyati – bu adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda to'g'ri, ravon va mantiqli nutq tuzish qobiliyatidir. O'zbek tilshunosligida bu masalaga katta e'tibor qaratilgan.

Akademik G'afur G'ulom va boshqa ma'rifatparvar adiblar nutq madaniyatini millat taraqqiyoti bilan bog'lab ko'rganlar. Zamonaviy tilshunoslikda esa til madaniyati kommunikativ kompetensiya, pragmatika va diskurs tushunchalari bilan bog'liq holda talqin qilinadi.

Diskurs nazariyasining asoschilaridan biri Teun A. van Dijk nutqni faqat grammatik tuzilma emas, balki ijtimoiy hodisa sifatida baholaydi. Bugungi kunda AI ishtirokidagi nutq aynan diskursiv makonda shakllanmoqda.

AI asosidagi matn generatsiya tizimlari yozma nutqni ishlab chiqarish jarayonini tezlashtirdi. Akademik maqolalar, referatlar, tahliliy matnlar bir necha soniya ichida tayyorlanmoqda.

Ijobiy jihatlar:

- Grammatik xatolarni kamaytiradi;
- Matn strukturasi aniq bo‘ladi;
- Terminologik aniqlik oshadi.

Salbiy jihatlar:

- Individual uslub soddalashadi;
- Tayyor konstruksiyalar ko‘payadi;
- Akademik halollik muammosi yuzaga keladi.

Kanadalik media tadqiqotchisi Marshall McLuhan “Vosita – bu xabarning o‘zi” degan mashhur g‘oyani ilgari surgan. Bu fikrni AI ga tatbiq etsak, sun‘iy intellekt nafaqat vosita, balki nutq shaklini o‘zgartiruvchi omil hamdir.

Nutqni tanish va sintez qilish texnologiyalari og‘zaki muloqotga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Virtual yordamchilar, avtomatik subtitrlar tizimlari va ovozli tarjima dasturlari nutqning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda.

Raqamli kommunikatsiyada quyidagi tendensiyalar kuzatiladi:

- Qisqa va lo‘nda ifoda;
- Emotsional belgilarning (emoji, qisqartma) ko‘payishi;
- Kod-almashish hodisasi.

Bu jarayonlar tilning degradatsiyasi emas, balki funksional moslashuvi sifatida baholanishi mumkin.

Sun‘iy intellekt tizimlari asosan ingliz tili korpuslari asosida rivojlangan. Natijada inglizcha terminologiya boshqa tillarga faol kirib kelmoqda.

Fransuz sotsiologi Pierre Bourdieu tilni “simvolik kapital” deb atagan. Demak, global til ustunligi madaniy ustunlikni ham anglatadi.

Shu bois milliy til korpuslarini yaratish, terminologik lug‘atlarni boyitish va AI ni lokal til resurslari asosida rivojlantirish zarur.

Ta'lim tizimida sun'iy intellektdan foydalanish ikki tomonlama natija bermoqda.

Bir tomondan:

- Tadqiqot jarayoni tezlashadi;
- Manbalarni tahlil qilish osonlashadi;
- Til me'yorlari yaxshilanadi.

Ikkinchi tomondan:

- Mustaqil fikrlash kamayishi mumkin;
- Plagiat xavfi ortadi.

Shu sababli AI dan foydalanish etik me'yorlar bilan tartibga solinishi lozim.

Til tarixida har bir texnologik bosqich nutq shakliga ta'sir ko'rsatgan. Yozuv og'zaki nutqni o'zgartirdi, bosmaxona ommaviy savodxonlikni oshirdi, internet esa tezkor kommunikatsiyani shakllantirdi. Sun'iy intellekt esa nutqni algoritmik modelga moslashtirmoqda. Bu jarayonni transformatsiya deb atash maqsadga muvofiqdir, chunki til yo'qolmayapti, balki yangi funksional bosqichga o'tmoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt til madaniyatini yemiruvchi emas, balki uni yangi shaklga olib chiquvchi transformatsion omildir. Uning ta'siri ijobiy va salbiy jihatlariga ega.

Asosiy masala texnologiyaning mavjudligida emas, balki undan foydalanish madaniyatida namoyon bo'ladi. Agar AI ongli va mas'uliyatli ravishda qo'llanilsa, u til rivojiga xizmat qiladi. Aks holda esa, nutqning standartlashuvi va soddalashuvi jarayoni kuchayishi mumkin.

Demak, zamonaviy jamiyat oldida turgan vazifa — sun'iy intellekt va til madaniyati o'rtasida muvozanatni saqlashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Noam Chomsky. *Aspects of the Theory of Syntax*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1965.

2. Wilhelm von Humboldt. *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and Its Influence on the Mental Development of Mankind*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
3. John McCarthy. *Programs with Common Sense // Stanford Artificial Intelligence Project*, 1958.
4. Teun A. van Dijk. *Discourse and Power*. – London: Palgrave Macmillan, 2008.
5. Marshall McLuhan. *Understanding Media: The Extensions of Man*. – New York: McGraw-Hill, 1964.
6. Pierre Bourdieu. *Language and Symbolic Power*. – Cambridge: Harvard University Press, 1991.
7. Jurafsky D., Martin J. H. *Speech and Language Processing*. – 3rd ed. – Pearson, 2020.
8. Russell S., Norvig P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. – 4th ed. – Pearson, 2021.
9. Crystal D. *Language and the Internet*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
10. To‘xtasinov I., Mahmudov N. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror, 2019.
12. Karimov S. *Til madaniyati va nutq me‘yorlari*. – Toshkent: Fan, 2015.